

## Considerații socio-demografice asupra familiei românești contemporane

Emil Mesaroș

Sub influența evoluției economico-sociale din România ultimelor 2—3 decenii, familia ca entitate intermediară între individ și societate a suferit și ea, la rîndul său, unele transformări importante. Aceste modificări sînt atît de ordin *cantitativ*, cît și *calitativ*, iar cunoașterea și studierea lor prezintă interes practic cu atît mai mult cu cît, în România circa 97 % din copii se nasc în cadrul organizat al familiei.

1. Evoluția *numerică* a familiilor \* atestă o dinamică mai rapidă în ultimele circa 4 decenii decît cea a numărului populației : 3,3 milioane familii în 1930 și aproape 6,0 milioane în 1966. Deci, o creștere de aproape 80 %. În același timp, numărul populației a crescut doar cu puțin peste 35 %. Paralel cu creșterea numărului familiilor a scăzut însă *dimensiunea* medie a acestora : de la 4,3 persoane în 1930, la 3,8 persoane în 1948 și la 3,2 persoane în 1966. Cercetările (1971—1973) efectuate asupra unui lot de 8 183 familii situate în diferite zone geografice ale țării și aparținînd diferitelor categorii sociale, atestă o redresare, în ultimii ani, a dimensiunii medii consemnate de recensămîntul din 1966. În lumina rezultatelor cercetărilor noastre, dimensiunea medie a familiei este în prezent de 4,8 persoane pentru categoria țărani, 3,8 persoane pentru categoria muncitori și 3,4 persoane pentru categoria intelectuali-funcționari.

Redresarea la care ne-am referit este evidentă dacă amintim că în 1966 familia țăranilor cooperatori și cea a muncitorilor era compusă în medie din 3,3 persoane, iar cea a intelectualilor-funcționarilor din 2,8 persoane. Această redresare se explică în special prin creșterea natalității și deci a numărului de copii în familie, care a avut loc după 1966 în România. Cum poate fi însă interpretată tendința de scădere a dimensiunilor medii a familiei românești în perioada 1930—1966 ? După părerea noastră, datele reproduse la începutul acestui studiu și din care rezultă tendința respectivă de scădere, nu reflectă toate în mod fidel realitatea pe de o parte, iar pe de altă parte scăderea care într-o anumită măsură s-a produs totuși, nu poate fi caracterizată ca avînd în exclusivitate un caracter negativ.

---

\* În ultimele circa 4 decenii, în România, cu ocazia recensămintelor, între noțiunea de familie și cea de gospodărie s-a pus uneori și în special în 1930, semnul egalității. Aceste două noțiuni au totuși, în multe cazuri un conținut diferit. Problemei i s-a acordat o atenție deosebită cu ocazia recensămintului din 1966.

În primul rînd trebuie să subliniem deosebirea de ordin *metodologic* în ceea ce privește definirea noțiunii de familie și a celei de gospodărie care în 1930 aveau, în mare măsură, un conținut diferit față de prezent. Datorită faptului că în 1930 gospodăria a fost identificată cu „menajul” și cu „familia”, unități care cuprindeau în mod frecvent și persoane străine, dimensiunile acestor unități apar în mod artificial crescute și deci, nu sînt pe deplin comparabile nici cu „gospodăria” și nici cu „familia” în înțelesul lor actual. Iată cum a fost definită gospodăria (familia) cu ocazia recensămîntului din 1930 : „ Prin menaj (gospodărie, casă), se înțelege totalitatea persoanelor, care, unite sau nu prin legături de familie, locuiesc în aceeași casă și duc laolaltă un trai comun”<sup>1</sup>. Precizările pe care le găsim în continuare în aceeași sursă, sînt însă de natură să ne edifice mai complet întrucît ele afirmă că : „De obicei menajul se compune din mai multe persoane : unele din acestea reprezintă pe membrii familiei, altele sînt rude mai depărtate, servitori sau chiar persoane străine care conviețuiesc în aceeași casă, cum ar fi de exemplu ucenicul de meseriaș sau un chiriaș cu odaie mobilată”. Este deci evident că includerea în structura unei familii sau gospodării oarecare a unor persoane ca servitorii, ucenicii, chiriașii etc. duce în mod inevitabil, pe de o parte, la creșterea dimensiunii familiei sau gospodăriei, iar pe de altă parte, la scăderea numărului acestor unități întrucît multe din persoanele străine ar fi trebuit considerate ca familii sau gospodării separate. Din această cauză deci, dimensiunea medie a familiei sau gospodăriei existentă în România în 1930 apare ca exagerată.

În 1966 cînd, la recensămînt s-a înregistrat din nou gospodăria, persoanele străine de aceasta au fost considerate ca unități separate, fie chiar și ca persoane singure.

Gospodăriile familiale reprezentau în 1966 marea majoritate : 95 % din numărul unităților, iar 85 % din acestea erau *uninucleale*, adică compuse numai din soț și soție cu sau fără copii, sau din unul din soți cu copii. În aceste condiții deci, gospodăria ar putea fi, cu unele excepții, identificată cu familia.

În al doilea rînd, scăderea dimensiunii medii a familiei s-a produs ca urmare a divizării unor gospodării multinucleale și a apariției, pe această bază, a unui număr sporit de unități (familii) uninucleale. Se știe că în condițiile anilor 30 conviețuirea în aceeași locuință a unor gospodării sau familii formate din mai multe generații : părinții cu copiii căsătoriți și chiar bunicii, în special în mediul rural, era un fenomen obișnuit. După al doilea război mondial și în special în ultimii ani, îmbunătățirea condițiilor de locuit a permis, în mare parte, „separarea” generațiilor și tot mai frecvent, instalarea separată a familiei încă de la constituirea ei. A crescut deci, și pe această cale, numărul familiilor de dimensiuni mai reduse, acestea fiind de regulă „uninucleale”. Privită din acest unghi, scăderea dimensiunilor familiei nu este deci un fenomen negativ.

În al treilea rînd, în cursul perioadei la care ne referim și în special după al doilea război mondial a avut loc, pînă în 1966, o scădere a nata-

<sup>1</sup> Recensămîntul Populației — Principii și Directive —, București, Edit. Direcțiunii Recensămîntului General al Populației, 1930, p. 67.

lității. Acest fenomen, determinat de un complex de factori social-economici, deși cu caracter de tranziție, a dus totuși la o scădere reală a dimensiunilor familiei. În măsura în care un anumit număr de familii nu și-au asigurat nici cel puțin propria lor reproducere, fenomenul este fără îndoială negativ.

2. Independent de cercetarea dinamicii dimensiunii familiei într-o perioadă de mai multe decenii, o importanță deosebită prezintă examinarea unor aspecte în lumina condițiilor actuale ale vieții social-economice a României. Avem în vedere, în acest sens, principalele modificări intervenite în structura și funcțiile familiei românești, dintre care menționăm următoarele :

a. *Funcția biologică de procreare* a evoluat în sensul că reproducerea familiei are în prezent un caracter conștient, stăpinită în mare măsură de către aceasta. Orientarea familiei către modernizare prin realizarea anumitor dimensiuni ale sale în concordanță cu condițiile vieții contemporane este însă evidentă. Dimensiunile actuale ale familiei românești nu sînt rezultatul exclusiv al capacității biologice de reproducere, ci tot mai mult a hotărîrii deliberate a cuplului, hotărîre condiționată de contextul social-economic în care aceasta trăiește. Dacă, în urmă cu 3—4 decenii în familie se nășteau 4—5 copii, din care o șesime decedau încă în cursul primului an de viață, în actualele condiții din România familia își poate realiza dimensiunile dorite printr-un număr mai mic de copii născuți, dar care supraviețuiesc în proporție de peste 90 % pînă la vîrsta la care ei înșiși vor putea avea urmași. În prezent, familiile de țărani au în proporție de circa 50 % un număr de 3—4 copii, cele de muncitori au în proporție de 64 % un număr de 2—3 copii, iar cele de intelectuali-funcționari au 1—2 copii în proporție de 73 %. Caracterul diferențiat al reproducerii familiei aparținînd diferitelor categorii sociale, atestă rolul relativ al factorului biologic și importanța celui social ca element de influențare.

b. *Funcția economică* a familiei a suferit și ea modificări esențiale. În urmă cu circa 4 decenii, economia României care se afla într-o fază accentuată de subdezvoltare, era dominată de mica gospodărie țărănească. Sectorul micii producții meșteșugărești era relativ restrîns, iar marea industrie nu reprezenta decît un domeniu limitat de activitate. În aceste condiții, familia patriarhală, lărgită, compusă din nuclee aparținînd mai multor generații și avînd o prolificitate ridicată, era o necesitate obiectivă întrucît doar ea oferea cantitatea de forță de muncă necesară societății. În special agricultura în care era ocupată marea majoritate a populației, fiind o ramură puțin mecanizată și avînd o productivitate redusă, făcea necesară o mare cantitate de forță de muncă. În această situație, doar o familie numeroasă putea asigura existența țăranului și a micului meșteșugar : familia era o unitate economică, de regulă de producție, omogenă, fiecare din membrii acesteia muncind și producînd *în cadrul* familiei.

În prezent, funcția economică a familiei *ca atare*, în întregul ei, s-a redus în mod substanțial, și anume în măsura în care familia nu reprezintă o unitate omogenă de producție și în care membrii acesteia, lucrînd de regulă *în afara* familiei, au surse proprii de venit rezultate din muncă și sînt independenți din punct de vedere economic. Astfel, în 1966, de exemplu, în familiile formate din 4 persoane, în medie 2,05 erau active.

c. *Funcția educativă* a familiei a evoluat în cursul acestor circa 4 decenii în sensul că în domeniul educării copiilor, partea de *instruire* pe care o asigură părinții în afara școlii, a crescut în mod substanțial. Actuala generație de părinți poate transmite generației următoare un stoc de cunoștințe sporit cantitativ și superior calitativ, fapt irealizabil anterior în condițiile unui analfabetism de masă. Costul educării și instruirii în școală fiind suportat de stat, se poate spune că această funcție a fost preluată în mare parte de societate.

d. *Funcția socio-psihologică* a familiei are, de asemenea, în prezent, în mare măsură un conținut calitativ nou. Ne referim în special la caracterul relațiilor între membrii familiei. Acestea sînt bazate într-o măsură incomparabil mai mare decît în trecut, pe afecțiune, întrucît a dispărut aspectul de dependență și de constrîngere economică. În aceeași ordine de idei se poate menționa creșterea coeziunii familiei dat fiind că, membrii săi nu mai sînt divizați prin interese diferite de proprietate sau de moștenire etc.

Un aspect important și nou apărut în ultimele circa 3 decenii îl constituie *preluarea* de către stat — integral sau parțial — a unora din funcțiile familiei. Am menționat deja în acest sens funcția *educativă*. Mai putem menționa în plus : *asigurarea cu locuri de muncă* a tuturor cetățenilor și în primul rînd a tineretului cărui i se oferă posibilități nelimitate de calificare și formare profesională. Eliberînd familia de grija pentru găsirea în viitor a unui loc de muncă pentru copiii săi, societatea îi creează acesteia largi posibilități de a se reproduce la nivelul dorit. *Ocroțirea sănătății* prin asigurarea asistenței medicale gratuite, bugetul familiei este degrevat de importante cheltuieli.

Funcția de *întreținere și creștere a copiilor* este larg sprijinită de stat prin alocarea unor importante sume de la buget : numai alocațiile plătite lunar familiilor cu copii reprezintă circa 7 miliarde lei la nivelul anului 1974.

Se poate deci aprecia că sînt create condițiile pentru formarea în viitor a unui model generalizat de familie de dimensiuni și cu o structură socialmente necesare. Programul Partidului Comunist Român preconizează și pentru viitor măsuri orientate în direcția sprijinirii dezvoltării familiei, creșterii în general a populației țării : „În perioada la care se referă Programul vor fi luate măsuri corespunzătoare în vederea asigurării unui spor demografic normal, realizării unei proporții juste de vîrstă a populației, menținerii tineretii poporului nostru. Se va aplica cu consecvență o politică de sporire a natalității, de ajutorare a copiilor și familiilor cu mulți copii, astfel încît în 1990 populația României să ajungă la cel puțin 25 milioane locuitori, iar în anul 2000 la circa 30 milioane”.

3. În lumina celor expuse mai sus, examinarea factorilor de bază care au determinat și determină evoluția și formarea familiei românești, se impune cu necesitate.

*Industrializarea* socialistă a economiei a determinat trecerea treptată la un nou mod de viață și la un nou comportament al familiei radical deosebite față de cel specific micului cultivator de pămînt sau lucrătorului cu ziua. Totodată, munca în industrie a pus în fața viitorilor angajați condiția calificării, a însușirii unor cunoștințe de specialitate care nu erau necesare anterior în condițiile unei economii agrare rudimentare. Creșterea

numărului angajaților de la circa 2,1 milioane în 1950, la peste 6,0 milioane în prezent, permite să tragem concluzia că în ultimii ani în fiecare familie există cel puțin o persoană angajată, chiar dacă nu în toate cazurile acesta este capul familiei. Din numărul acestora aproape un milion și jumătate sînt femei. Deci, femeia are în prezent, pe lângă funcția de reproducere și o importantă funcție socială : participarea la activitatea economico-socială a țării. Faptul că femeia participă la activitatea economico-socială nu reprezintă un impediment în formarea și dezvoltarea familiei. Cercetările noastre atestă că în prezent doar circa 9% din femeile muncitoare nu au copii, fenomen care în parte se datorează și unor cauze biologice (sterilitate etc.). *Cooperativizarea agriculturii*, proces încheiat în România în 1962, a determinat transformări radicale în fizionomia satului și în modul de viață al țăranimii, în concepția acesteia cu privire la dimensiunile familiei. Satul românesc contemporan a devenit un mediu pluriprofesional. Sub influența condițiilor create de cooperativizare în sate apare un mare număr de profesii care cer o calificare medie sau superioară, cunoștințe tehnice și de specialitate adecvate : mecanizatori, tehnicieni, veterinari, medici, economiști, ingineri, agronomi etc. Încă în 1966, peste 30% din populația satelor aparține unor categorii sociale altele decît cea de țăran. Aceste modificări cu caracter social-economic au contribuit, în mare măsură, la apariția unei tendințe de modernizare a comportamentului demografic în mediul rural, la formarea unui nou tip de reproducere conștientă a populației, la constituirea unui nou model de familie corespunzător, sub aspectul dimensiunilor, condițiilor de viață ale satului actual. Cu toate că familia țăranului cooperator nu mai are în prezent nevoie de același număr mare de brațe de muncă de care avea în trecut, doar circa 4% din familiile țăranilor nu au în prezent copii.

*Urbanizarea*, sub raportul formării și evoluției familiei nu poate fi considerată ca o simplă creștere a numărului populației orașelor. Acesta este mai curînd un fenomen care atestă extinderea sau generalizarea modului de viață urban și asupra zonelor rurale, anterior mai puțin dezvoltate sub aspect economic și cultural. Consecință a industrializării, și în mare parte a cooperativizării agriculturii, fenomene care au determinat creșterea populației nu numai în vechile orașe ci și în unele localități de tip urban (centre muncitorești, mari șantiere și zone industriale etc.), procesul *migrației* interne care era orientat cu prioritate către orașe, din direcția satului, a fost și el modificat : spre obiectivele economice din mediul rural se îndreaptă din direcția orașului un curent de cadre calificate al căror număr este tot mai mare. Acest proces contribuie la omogenizarea structurii familiei : indiferent de domiciliu, familia în care femeia are un nivel mediu de instruire, este compusă în prezent în medie din 3,4 persoane. Prin urmare, mobilitatea socială și teritorială relativ ridicată a populației, nu este un factor de natură să frîneze formarea și dezvoltarea familiei.

4. Un parametru esențial în evoluția și reproducerea populației îl constituie *ciclul de formare* al familiei și diferitele sale faze. În prezent, femeile din România au la prima lor căsătorie, în medie o vîrstă de 20 ani și 7 luni, sensibil mai scăzută decît era în urmă cu 2—3 decenii. Vîrsta medie la căsătorie nu este însă o noțiune abstractă și nici pur biologică

sub aspectul condiționării. Privită în corelație cu nivelul de instruire al femeilor, aceasta capătă valențe diferite. Astfel :

| Nivelul de instruire al femeilor         | Vîrsta medie<br>la prima<br>căsătorie<br>(ani și luni) |
|------------------------------------------|--------------------------------------------------------|
| Toate femeile . . . . .                  | 20,7                                                   |
| Cele care au școala generală . . . . .   | 20,2                                                   |
| Cele care au studii medii . . . . .      | 21,8                                                   |
| Cele care au studii superioare . . . . . | 24,8                                                   |

Perioada sau durata de școlarizare determina deci, în mod logic, o anumită întârziere în ceea ce privește constituirea familiei. La nașterea primului lor copil, femeile din România au în prezent în medie vîrsta de 22 ani și 9 luni, iar la nașterea celui de-al treilea 27 ani și 10 luni. Ciclul formării familiei este deci relativ scurt : în circa 5 ani de la căsătorie familia realizează, în cea mai mare parte, numărul dorit de copii și atinge dimensiunile acceptate ca socialmente necesare.

Pentru ritmul formării familiei contemporane românești semnificative par a fi modificările intervenite în dimensiunea unor parametri importanți, cum ar fi intervalul *protogenezie* (perioada de la căsătorie la nașterea primului copil) și a celui *intergenezie* (intervalul între două nașteri succesive). Pentru femeile mai vîrstnice (generația 1923—1924), era specific un interval protogenezie de 30—33 luni, în timp ce pentru femeile mai tinere, născute după al doilea război mondial, acest interval oscilează în jurul a 20—22 luni. Se poate aprecia că această modificare a fost determinată de crearea condițiilor economice, favorabile apariției mai de timpuriu a copiilor. Aceleași considerații sînt valabile și pentru al doilea parametru : femeilor din generația 1923—1926 le era specific un interval de 40 de luni între nașterea primului și a celui de-al doilea copil, în timp ce pentru femeile din generația 1949—1950 acest interval este de numai circa 23—25 de luni. Aceste reduceri de intervale contribuie în prezent la realizarea de către familie a aceluiași dimensiuni într-o perioadă de aproape două ori mai scurtă decît în urmă cu 2—3 decenii.

În primul an de căsătorie copilul apare în 13,5% din familiile urbane și în 32,6% din cele rurale. După 10 ani de căsătorie, doar circa 11% din familiile din orașe și 5% din cele din mediul rural rămîn fără copii. Dimensiunile tipului dominant de familie, cea cu 2—3 copii, se formează în mediul rural deja după 6—7 ani de la căsătorie, în timp ce în orașe al doilea copil apare după 5—6 ani de la căsătorie în proporție de circa o treime din cuplurile conjugale. Aceste deosebiri în ritmul și modul de formare a familiei sînt determinate de condițiile diferite de viață și de muncă, existente încă în cele două medii de viață — urban și rural — precum și de structura diferită a populației sub aspect social, profesional și cultural.

★

Cercetarea și cunoașterea condițiilor de formare și de dezvoltare a familiei, a factorilor care determină evoluția ei în actualele condiții ale României socialiste, poate contribui la elaborarea și fundamentarea „măsurilor corespunzătoare în vederea asigurării unui spor demografic normal” în spiritul prevederilor Programului Partidului Comunist Român.